

ВІДГУК

***офіційного опонента на дисертацію Чорного Олександра Олексійовича
«Конструктивний потенціал національних смислів у становленні
філософсько-освітньої думки в Україні», подану до захисту на здобуття
наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.10 –
філософія освіти***

Конструктивний потенціал національних смислів у становленні філософсько-освітньої думки в Україні завжди був і залишається одним з ключових чинників сталого розвитку суспільства. Деконструктивізм та ігнорування національних смислів не тільки гальмують розвиток суспільства, але, що набагато важливіше – руйнують їх носіїв, тобто підґрунтя суспільного життя. У цьому зв'язку не викликає сумніву актуальність докторської дисертації О.О.Чорного «Конструктивний потенціал національних смислів у становленні філософсько-освітньої думки в Україні».

Особливо хочу підкреслити значущість цієї праці для розбудови проблемного поля філософії освіти, де проблемам конструктивізму та національних смислів все ще приділяється недостатньо уваги. Національно-патріотичне виховання, яке базується на таких конструктивних смислах виплеканих (часом щасливо здобутих, а часом вистражданих) тисячоліттями, на моє глибоке переконання, закладає фундамент сучасної системи освіти. Отже, вибір теми дисертації є дуже актуальним, а розбудова окресленого проблемного поля є перспективним напрямком розвитку філософії освіти.

Дисертаційне дослідження Чорного Олександра Олексійовича не тільки у теоретичному аспекті, але й у практичному – є надзвичайно важливим для сучасної філософії освіти, адже сучасне духовне оновлення українського суспільства передбачає насамперед звернення до евристичного потенціалу, накопиченого упродовж історії української філософсько-освітньої думки. Цей потенціал є важливим ресурсом національно-патріотичного виховання українців і потребує осмислення у сучасних соціокультурних контекстах.

Дисертант пропонує розглядати дослідження української філософсько-освітньої традиції в контексті із західноєвропейською. Такий підхід вартує на увагу, зважаючи на євроінтеграційні прагнення України та українців, а дослідження європейської складової національних смислів вітчизняної філософсько-освітньої традиції дозволить оптимізувати процес входження в освітньо-науковий простір ЄС, налагодити комунікацію між різними культурами і субкультурами та, водночас, зберегти, культивувати і примножувати при цьому національні пріоритети.. Урахування цього моменту має важливе значення для досягнення взаєморозуміння між різними генераціями і є однією з передумов міжпоколінної справедливості, без якої неможлива гуманізація національно-патріотичного виховання і повноцінний розвиток нашого суспільства.

Усе це дає підстави віднести тему докторської дисертації О.О.Чорного до таких, що відрізняються підвищеною теоретичною актуальністю та практичною значущістю, оскільки самопізнання і самовиховання української нації, її ідентичність в значній мірі конституюється освітніми і виховними практиками.

Отже, дисертаційне дослідження Чорного Олександра Олексійовича, в якому на основі системно-теоретичного, феноменологічного, герменевтичного, діалектичного, історико-генетичного та структурно-функціонального аналізу визначаються функціональні можливості національних смислів у стратегіях та практиках філософсько-освітньої думки, які сприяють посиленню конструктивного виховного потенціалу освіти. Аналіз феномену конструктивного потенціалу національних смислів у філософсько-освітній площині, дозволяє синтезувати знання історичних, педагогічних, психологічних, соціально-гуманітарних, управлінських теорій і здійснити їх координацію у площині філософії освіти. Таке завдання є особливо актуальним для вітчизняної системи освіти, яка переживає певний конструктивний пошук та теоретичний дефіцит у розбудові проблемного поля філософії освіти в Україні.

Саме тому, дисертаційне дослідження О.О.Чорного є своєчасною відповіддю на запит українського суспільства і українського політикуму, адже завжди гостро проблематика національної ідентичності проявлялася в філософському дискурсі мислителів в періоди різного роду «негараздів» в житті українського народу. В цьому контексті цілком очевидно, що розвиток сучасних буттєвих процесів в Україні та світі яскраво виявив проблему української національної ідентичності та спрямував наших мислителів, філософів, педагогів на відповідну філософсько-освітню рефлексію, а дисертанта на систематизацію та узагальнення цих теоретичних досліджень та практичних підходів.

Конструктивний потенціал національних смислів вимагає також виваженої стратегії його застосування. Зневажання національними здобутками у царині культури та освіти може призвести до гальмування розвитку держави, втрати її людського капіталу і зрештою – суверенітету та незалежності. Мусимо означити і прикрий факт про те, що освітні інновації, які зараз активно впроваджуються та дискутуються у вітчизняному філософсько-освітньому дискурсі, все ще недостатньо артикують, насамперед, національні інтереси України. Як наголошує автор, успішність розв'язання актуального завдання посилення ефективності державних заходів, спрямованих на підтримку національно-патріотичного виховання і поліпшення геостратегічної ситуації в Україні, залежить далеко не в останню чергу від стану організації освітньо-виховного процесу.

Поворот до цієї низки проблем, заданих метою та завданнями дисертації, характеризує Чорного Олександра Олексійовича як практикуючого освітнього філософа, який береться за відповідальну справу оновлення сучасної освіти і виховання.

Мета, предмет і завдання дисертаційного дослідження сформульовані стисло, науково витримано і взаємопов'язано. Дана робота у цілому вирізняється цікавим філософсько-освітнім підходом до процесу проблемного дослідження як такого, логічною структурою подачі матеріалу, неординарною

авторською концепцією, сміливими, але обґрунтованими висновками, які відкривають нові перспективи як у філософії освіти, так і у організації освітньо-виховного процесу загалом.

Окремої уваги заслуговує низка положень наукової новизни. Зокрема, в роботі доведено, що розвиток філософії освіти як специфічної комунікації в Україні стимулюється збереженими смислами національної філософської традиції, які в свою чергу актуалізуються у кризових ситуаціях і виконують роль конститутивного чинника в активізації призупинених освітніх комунікацій, де універсалізм набуває національної артикуляції; доречно підкреслено, що конструктивні смисли національної культурної та освітньої традиції здатні відкривати нові горизонти в осмисленні перспектив розвитку сучасної освіти і змінювати саме розуміння людини як активного суб'єкта освітніх і виховних практик, що сприяє подоланню стереотипу меншовартості; аргументовано доведено, що смисли національної культурної традиції задають напрям освітнім стратегіям і практикам, стверджуючи український варіант європейськості як єдності раціонального та ірраціонального у навчальних та виховних практиках; на певній доказовій базі виявлено регіональні освітні інваріанти, які є світоглядними корелятами національних моделей життєтворчості; доведено, що українським регіональним освітнім інваріантом є поєднання формальної і неформальної освіти; кризовий стан сучасної освіти в Україні багато у чому спричинений руйнацією практик неформальної освіти; логічно висвітлено думку про те, що європейські студії, які зараз набувають популярності в Україні, повинні містити також й український досвід трансляції ідеї Європи у вітчизняній філософсько-освітній думці.

Всі положення наукової новизни, які винесені на захист (с. 9-11), і висновки, що підсумовують результати дослідження (с. 398-411) є переконливими, вони ґрунтуються на достатній джерелознавчій базі, свідчать про широкий діапазон дослідницьких інтересів автора, які підпорядковані меті дослідження і поставленим у дисертації дослідницьким завданням.

Варто зазначити те, як дисертант обґрунтовує, що навіть конструктивний потенціал національних смислів потенційно є як джерелом соціально-економічних, культурних, а часом і державницьких ризиків, так одним із засобів мінімізації їхніх наслідків. Саме тому, дисертант ретельно аналізує рамкові умови сучасного національно-патріотичного виховання, і загалом конструктивний потенціал національних смислів та ті чинники, які впливають на його зміст та організаційні форми (с. 99-180).

Дисертант робить акцент на тому, що у філософсько-освітній перспективі конструктивний потенціал національних смислів залишається важливою виховною інституцією.

У дисертації всі процеси досліджувалися як на тлі загальних історичних подій, так і у зв'язку з розвитком європейської філософсько-освітньої думки та пов'язаним з нею розвитком навчально-освітніх закладів. Відрадіним є той факт, що у даному ракурсі дослідження дисертант спирався на широке коло джерел. Огляд їх евристичного потенціалу, довів актуальність питань зародження і розвитку філософсько-освітньої думки на території України від давнини до сучасності. Дослідивши філософсько-освітні ідеї європейських та українських мислителів, дисертант отримав докази самодостатності української освіти і філософії. При цьому дисертант відобразив близькість філософських поглядів на освітні та суспільно-політичні проблеми українських та європейських мислителів. Разом з тим дисертант зробив наголос на ідейному зв'язку між мислителями з різних країн і епох. Що підтверджує процес ідейного взаємообміну та духовного взаємозбагачення, яке відбувалося між українськими і європейськими мислителями в усі періоди історії. (с. 398).

На достатньому теоретичному рівні дисертант аналізує досвід дослідження національних смислів в українській філософській традиції. Історична реконструкція теоретичного і практичного досвіду національно-патріотичного виховання дає дисертанту підстави стверджувати, що воно може мати як конструктивний, так і деструктивний потенціал.

Характеризуючи прикладний аспект дисертації О.О. Чорного, треба особливо відзначити другий розділ дисертації – «Онтологічні орієнтири розвитку філософсько-освітньої думки в регіональних українських контекстах» (с. 89-162), у якому дисертант дослідив філософсько-освітні ідеї мислителів вихідців з Північного Причорномор'я. Автором сміливо встановлено специфічну своєрідність історії розвитку філософсько-освітньої думки на землях, які займає сучасна Україна, яка обумовлюється тим, що зародження філософської думки розпочалося ще в VI – V ст. до н. е. в Північному Причорномор'ї і було безпосередньо пов'язане з античним буттям та його філософсько-освітніми традиціями, ідеями, котрі спрямовані на формування всебічно розвиненої людини. Дисертантом доведено, що ці мислителі були фундаторами цілого спектру тих філософсько-освітніх ідей, які вплинули не лише на розвиток філософії, релігії, навчання, освіти і виховання, але й на майбутню ідеологію української національної ідентичності. Це дозволило дисертанту констатувати ідейний та духовний взаємозв'язок мислителів з Північного Причорномор'я з книжниками Київської Русі, а в подальшому і з мислителями різних періодів історії України. Хоча українські історики філософії справедливо вважають, що суто українська філософсько-освітня думка, в якій яскраво виражена наша національна ідентичність започаткована мислителями: Г.Сковородою, П. Кулішем, П. Юркевичем, М. Драгомановим, К. Ушинським, С. Русовою та іншими. Дисертант певною мірою доводить, що вітчизняні мислителі мали на території, яку займає сучасна Україна багатьох попередників, вони несли в народ філософсько-освітні ідеї в різні періоди історії.

На мою думку, слушним є висновок дисертанта в тому, що Революція Гідності в Україні 2013-2014 рр. і пов'язані з нею суспільно-політичні події, здійснили специфічне «перезавантаження» свідомості українців, активізували такі конструктивні смисли, як гідність, справедливість, незламність, свобода з притаманним українській ментальності антеїзмом. Агресія Росії привела до незворотних змін в державі Україна її військовій, політичній, правовій сферах,

а також в філософському осмисленні української національної ідентичності. Тому, відчувши буттєві запити населення, в Україні почали з'являтися необхідні філософсько-освітні ідеї спрямовані на підтримку української національної ідентичності. Провідна роль в оновленні змісту національно-патріотичного виховання, методики реалізації його конкретних завдань належить педагогічним університетам і педагогічній громадськості у цілому, стратегічним завданням яких було і залишається перманентне оновлення педагогічного мислення, виховних та освітніх практик.

Можна зробити висновок, що дисертаційна праця О.О. Чорного присвячена дослідженню конструктивного потенціалу національних смислів у становленні філософсько-освітньої думки в Україні, є принципово важливим дослідженням для подальшої розбудови сучасної філософії освіти та для розуміння тих трансформацій, які відбуваються у сучасній освіті, яка все більшою мірою потребує оновлення та модернізації відповідно до запитів часу. Особливо треба відмітити практичну значущість висновків даної дисертаційної праці, які відкривають нові горизонти у теорії і практиці національно-патріотичного виховання.

Результати наукового дослідження, основні концептуальні ідеї та висновки, сформульовані в дисертації, відображені у 48 наукових публікаціях автора, пройшли належну апробацію на міжнародних науково-практичних конференціях.

Положення автореферату відображені у змісті дисертації.

У цілому дисертаційна робота Чорного Олександра Олексійовича є актуальним, самостійним і завершеним дослідженням з високим рівнем новизни, відповідає обраній спеціальності 09.00.10 – філософія освіти.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, слід все ж висловити кілька зауважень та побажань:

- дисертант не завжди формулює свою думку стосовно висловлювань філософів, які досліджували обрані проблеми. Відтак можна констатувати певну стилістично-змістовну розбалансованість роботи:

при категоричності узагальнюючих суджень власне критичного аналізу конкретних робіт і напрямків дуже мало. Іноді дисертант все-таки дає свою характеристику окремому представникові того або іншого підходу, але досить рідко це виглядає як критика поглядів даного мислителя. Найчастіше це вказівка на заслуги даного науковця або на особливості його поглядів. Однак, сподіваюся, що дисертант не зупиниться у своїх творчих пошуках і не упустисть можливості для поглиблення й подальшого розвитку своїх положень;

- у роботі недостатньо представлено власне дефінітивний аспект дослідження конструктивного потенціалу національних смислів, проте обґрунтоване визначення поняття є основою філософського аналізу. «Смисл» як одна з ключових категорій філософії традиційно перебуває в центрі уваги мислителів минулого і сьогодення. Смыслебудівництво життя та діяльності людини, своєрідна «літургія смислу», за визначенням С. Кримського, – фундаментальне завдання філософії. На міждисциплінарний характер проблеми розуміння смислу, з'ясування його змісту та вихідних окреслень звертає увагу В. Петрушенко (Петрушенко В. Експлікація поняття смислу (Філософсько-культурологічний аспект) / Віктор Петрушенко // Проблема смислу у філософії та культурі російського Срібного віку: матеріали Міжнар. наук. конф. (Дрогобич, 15-17 травня 2008 р.). – Дрогобич :Редакційно-видавничий відділ Дрогоб. держ. педагог. ун-ту імені Івана Франка, 2008. – Вип. 14. – С. 10–26.), зауважуючи, що це поняття вивчає ціла низка наук – культурологія, психологія, логіка, епістемологія, лінгвістика, семіотика, наукознавство тощо. Аналогічно поняття «конструктивного потенціалу» несе чимале змістове навантаження. Варто було б більш ретельніше виписати розуміння цих ключових в дисертаційній роботі понять;

- автору варто було б звернути увагу на невиправдане використання етноніму «Україна» до українських земель періоду Галицько-волинського князівства (с.233) та інші давні історичні періоди;
- в роботі мають місце певні історичні неточності та невідповідності (Юрій Долгорукий не був московським князем, а володимиро-суздальським (с.230), вживання етноніму «татари» (с.230), коли потрібно вживати етнонім «монголо-татари» (с.231)), часом недотримання хронологічного принципу викладу матеріалу;
- варто було б пропагувати значно більшу долю оптимізму в контексті дослідження конструктивного потенціалу національних смислів, або ж звернути увагу на використання тренду «Історія успіху», попри висвітлення трагізму в розрізі національної історії;
- автору дослідження слід було б відобразити в дисертаційному дослідженні конкретні пропозиції й рекомендації щодо перспектив використання конструктивного потенціалу національних смислів в історичній ретроспективі. Саме такий перелік варто було б сформулювати як своєрідний практичний циркуляр для щоденного вжитку в рамках сучасного ризикового суспільства;
- у дисертації трапляються неточні вирази, стилістичні погрішності, орфографічні та граматичні помилки, яких можна було б уникнути шляхом більш ретельного редагування тексту.

Проте вищезазначені зауваження суттєво не впливають на загальну високу оцінку теоретичного рівня і практичної значущості дисертаційного дослідження О.О. Чорного.

Дисертаційне дослідження Чорного Олександра Олексійовича «Конструктивний потенціал національних смислів у становленні філософсько-освітньої думки в Україні» за науковим рівнем, теоретичним та методологічним обґрунтуванням положень, поданих до захисту, практичним значенням вирішених наукових проблем відповідає всім вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого

наукового співробітника», а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти.

Доктор філософських наук, професор,
проректор з наукової роботи
та міжнародного співробітництва
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Б.Б. Буяк

Підпис *Буяк Б.Б.*
засвідчую:
Начальник відділу кадрів
Галущак